

10. Про схвалення Програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2002–2005 роки та на період до 2010 року : Постанова Кабінету Міністрів України: від 14.02.2002 № 139 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 20. – Ст. 977.

11. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки : Закон України: від 24 червня 2004 року № 1869-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 46. – Ст. 512.

12. Про житлово-комунальні послуги : Закон України: від 24 червня 2004 р. № 1875-I // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 47. – Ст. 514.

13. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з надання житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України: від 21 липня 2005 р. № 631 // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 30 – Ст. 1812.

14. Про затвердження Порядку визначення виконавця житлово-комунальних послуг у житловому фонді : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України: від 19 травня 2005 р. № 60 // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 20. – Ст. 1116.

ЛЕГЕЗА Ю. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
(Національний гірничий університет)

УДК 342.922+349.6(477)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Стаття присвячена аналізу сутності адміністративної відповідальності у сфері використання природних ресурсів, виділено підстави її застосування. Автором класифікуються адміністративні правопорушення у сфері використання природних ресурсів за рядом критеріїв (за об'єктом посягання, за способом вчинення протиправних дій та ін.). Окремо піднімається питання визначення особливостей адміністративно-господарських санкцій за порушення режиму використання природних ресурсів. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства в зазначеній галузі.

Ключові слова: адміністративно-правова відповідальність, використання природних ресурсів, об'єкт підвищеної небезпеки, правове регулювання, публічне управління.

Статья посвящена анализу сущности административной ответственности в сфере использования природных ресурсов, выделены основания ее применения. Автором классифицируются административные правонарушения в сфере использования природных ресурсов по ряду критериев (по объекту посягательства, по способу совершения противоправных действий и др.). Отдельно поднимается вопрос определения особенностей административно-хозяйственных санкций за нарушение режима использования природных ресурсов; сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование законодательства в указанной области.

Ключевые слова: административно-правовая ответственность, использование природных ресурсов, объект повышенной опасности, правовое регулирование, публичное управление.

The article is devoted to the analysis of the essence of administrative responsibility in the sphere of the use of natural resources, the grounds for its application have been singled out. The author classifies administrative offenses in the sphere of the use of natural resources on a number of criteria (on the object of encroachment, on the way of committing unlawful actions, etc.). Separately raised the issue of determining the features of administrative and economic sanctions for violation of the regime for the use of natural resources formulated conclusions and proposals aimed at improving legislation in this area.

Key words: *administrative and legal responsibility, use of natural resources, object of increased danger, legal regulation, public administration.*

Вступ. Адміністративна відповідальність залишається дискусійним питанням, як і питання відповідності санкцій за вчинене діяння в цілому, розглядається як один із важливих методів публічного управління у сфері використання природних ресурсів. Відсутність законодавчого визначення поняття адміністративної відповідальності не сприяє єдності підходів до його розуміння, залишаючись предметом постійних наукових досліджень.

Постановка завдання. У науковій роботі В.Б. Авер'янова, К.К. Афанасьєва, Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, І.П. Голосніченка, О.В. Леонової, С.В. Ківалова, І.Б. Коліушка, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, В.П. Тимошука та інших вчених досліджено ряд особливостей реалізації механізму адміністративної відповідальності в цілому та в різних сферах зокрема. Однак у поєднанні питання адміністративної відповідальності у сфері використання природних ресурсів вимагають переосмислення, що визначило мету цієї наукової роботи.

Результати дослідження. Фундаментальний підхід до визначення поняття адміністративної відповідальності запропонований В.К. Колпаковим та О.В. Кузьменко, що полягає в примусовому, з додержанням встановленої процедури, застосуванні правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконувалися правопорушником [1, с. 252]. Подібний підхід запропонований професором В.Б. Авер'яновим, відповідно до нього адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами чи їх посадовими особами до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [2, с. 430].

І.А. Беленчук зробив акцент на тому, що адміністративна відповідальність настає внаслідок невиконання вимог адміністративного законодавства і полягає в реакції держави на вчинення адміністративного правопорушення [3, с. 77]. Однак при цьому не визначено, що розуміється від поняття адміністративного законодавства, не враховано бланкетність більшості норм адміністративного законодавства, яке встановлює відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень.

Більшість вчених, визначаючи поняття адміністративної відповідальності, зосереджують увагу на застосуванні до винних у вчиненні адміністративних правопорушень (проступків) чи інших порушень адміністративного законодавства адміністративних стягнень (Г.П. Бондаренко [4, с. 84], С.Т. Гончарук [5, с. 19]). Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері використання природних ресурсів настає за вчинення екологічних правопорушень. Д.В. Лазоренко визначає, що адміністративна відповідальність за вчинення екологічних правопорушень є видом юридичної відповідальності, яка передбачає заходи адміністративного впливу за протиправні й винні діяння, що порушують встановлений законодавчо порядок використання природних ресурсів [6, с. 125]. Професор О.Я. Лазор підкреслює, що адміністративна відповідальність є специфічним реагуванням на правопорушення, зміст якого полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення. Такий вид реагування на правопорушення – оперативний засіб впливу на порушників, оскільки застосовується

в адміністративному чи судовому порядку, а для його використання не обов'язково мають бути завдані збитки [7, с. 160].

Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері використання природних ресурсів виступає засобом забезпечення та охорони встановленого державою правопорядку; є нормативно визначеною і полягає в застосуванні (реалізації) санкцій правових норм; є наслідком винного антигромадського, протиправного діяння; супроводжується державним та громадським осудом правопорушника і вчиненого ним діяння; пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками (матеріального, морального, організаційного характеру), які він зобов'язаний зазнати і фактично зазнає; реалізується у відповідних процесуальних формах [1].

Адміністративна відповідальність настає за вчинення правопорушень у сфері використання природних ресурсів. Визначення сутності адміністративних правопорушень у сфері використання природних ресурсів пов'язується з розглядом елементів його складу – об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Адміністративне правопорушення у сфері використання природних ресурсів є винним, протиправним діянням (дією чи бездіяльністю), яке посягає на визначений законодавством порядок використання природних ресурсів, заподіяло чи може заподіяти шкоду здоров'ю людини та навколишньому природному середовищу і за яке законодавством передбачено адміністративну відповідальність [8, с. 192].

Адміністративні правопорушення у сфері використання природних ресурсів можуть бути класифіковані за рядом критеріїв. За об'єктом посягання адміністративні правопорушення у сфері використання природних ресурсів диференційовано поділяються на адміністративні правопорушення у сфері використання земельних ресурсів, надр, лісових та/або рослинних ресурсів, водних ресурсів, охорони атмосферного повітря, об'єктів тваринного світу.

Спеціальну групу адміністративних правопорушень у сфері використання природних ресурсів, складають порушення, внаслідок яких відбувається забруднення довкілля внаслідок порушення порядку утилізації відходів. Такими порушеннями є порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення (ст. 82 КУпАП); порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів (ст. 82-1 КУпАП); виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації (ст. 82-1 КУпАП); приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82-3 КУпАП); змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82-4 КУпАП); порушення правил передачі відходів (ст. 82-5 КУпАП); порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів (ст. 82-6 КУпАП); порушення вимог законодавства у сфері хімічних джерел струму (ст. 82-7 КУпАП); порушення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 83 КУпАП); приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів (ст. 91-3 КУпАП)[9].

Якщо розглядати природні ресурси комплексно, то виділяються ряд адміністративних правопорушень, об'єктом яких не диференційовані окремі природні ресурси, а їх сукупність. Такими адміністративними правопорушеннями є перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (ст. 91-2 КУпАП); невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1 КУпАП); перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (ст. 91-2 КУпАП); відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (ст. 91-4 КУпАП); порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини (ст. 92

КУпАП); порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи (ст. 92-1 КУпАП).

Залежно від способу здійснення адміністративні правопорушення у сфері використання природних ресурсів поділяються на правопорушення, вчинені шляхом здійснення активних дій (наприклад, незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст. 88 КУпАП); виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації (ст. 82-1 КУпАП) та ін.); внаслідок бездіяльності (невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90-1 КУпАП), приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитом посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82-3 КУпАП) та ін.); змішані (порушення правил землеустрою (ст. 55 КУпАП), порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78-1 КУпАП) та ін.).

При цьому для притягнення до адміністративної відповідальності у сфері використання природних ресурсів не є обов'язковим для настання адміністративної відповідальності, що і підкреслюється Ю. С. Шемшученком: «За диспозиціями окремих норм для цього досить вчинення зазначеної в законі дії (бездіяльності) безвідносно до настання негативних наслідків» [10, с. 71].

Окремо необхідно зупинитися на визначенні розміру шкоди, заподіяної внаслідок вчинення правопорушень у сфері використання природних ресурсів. Відповідно, порядок обчислення розмірів екологічної шкоди встановлюється відповідно до таксового методу. Так, наприклад, під час вирішення справ, пов'язаних із відшкодуванням збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України, розмір шкоди визначається відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 3 липня 1995 р. № 484 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України» [11] і Положенням про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України, затверджене наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26 жовтня 1995 р. № 116 [12], у справах про лісопорушення розмір заподіяної шкоди обчислюється за відповідними таксами, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» [13] тощо. Однак більшість цих нормативно-правових актів не переглядалися вже понад 5 років, і навіть з урахуванням індексу інфляції розмір матеріальної шкоди, який визначається за відповідними таксами, є «морально» застарілим і вимагає перегляду.

Окрім встановленого таксового методу оцінки розміру екологічної шкоди, допускається її визначення на підставі висновку екологічної експертизи. У такому разі цікавою є пропозиція І.А. Куян про запровадження принципу обов'язковості участі експерта в розгляді адміністративної справи про адміністративне правопорушення у сфері використання природних ресурсів [14, с. 9]. Водночас застосування експертної оцінки в поєднанні з таксовим методом визначення розміру екологічної шкоди є неприпустимим. Наскільки на практиці може бути реалізована пропозиція вченого? В умовах браку експертів-екологів спостерігається ускладнення доступу до експертних установ, вони є перевантаженими, а тому фактично залучаються до розгляду справи лише у випадках заподіяння значної шкоди або у випадку відсутності методики застосування таксового методу. Зокрема, за порушення вимог законодавства про охорону атмосферного повітря шкода встановлюється на підставі висновку державної екологічної експертизи. Крім того, очевидним є необхідність законодавчого визначення порядку обчислення екологічної шкоди, адже саме він покладається в основу притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, в тому числі до адміністративної.

Ще одним елементом складу адміністративних правопорушень у сфері використання природних ресурсів є суб'єкт. А.П. Гетьман та М.В. Шульга вважають, що суб'єктами правопорушень можуть бути як окремі громадяни і посадові особи, так і підприємства, установи і організації – юридичні особи. Правопорушниками в галузі використання природних ресурсів можуть бути і державні органи управління чи органи місцевого самоврядування, які, наприклад, незаконно розпоряджаються природними ресурсами, порушують встановлений порядок передачі природних ресурсів у власність або надання їх у користування [15].

У цілому спостерігається відсутність єдиного підходу до розуміння доцільності та можливості притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення порушень природоресурсного законодавства юридичних осіб. По суті, сукупність економічних, господарських санкцій, що до них застосовуються, є за своєю сутністю заходами адміністративної відповідальності [16, с. 314].

Адміністративні санкції до юридичних осіб нині передбачені багатьма Законами України: «Про ветеринарну медицину», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про виключну (морську) економічну зону» та іншими.

Однак не у всіх сферах, де використовуються природні ресурси, діють спеціальні законодавчі акти, які мають встановлювати відповідальність саме юридичних осіб. Зокрема, в межах реалізації Закону України «Про містобудівельну діяльність» має бути передбачено відповідальність за порушення правил забудови населених пунктів, порушення ландшафтного різноманіття тощо. Вимагається визначення заходів адміністративної відповідальності, які можуть бути застосовані до юридичних осіб за забруднення земель, водних ресурсів та інших природних ресурсів, що сталося внаслідок порушення порядку розміщення, транспортування, утилізації техногенних відходів тощо.

Крім того, до юридичних осіб, винних у порушенні режиму використання природних ресурсів, можуть бути застосовані адміністративно-господарські санкції. Особливостями адміністративно-господарськими санкціями за порушення режиму використання природних ресурсів, що виявляють їх сутність, є: 1) встановлюються за порушення правил здійснення господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів, а не за порушення договірних зобов'язань; 2) застосовуються до суб'єктів господарювання; 3) на відміну від господарських санкцій, що виникають внаслідок порушень умов господарсько-правового договору, адміністративно-господарські санкції застосовуються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування, а не іншими органами чи стороною в зобов'язанні; 4) встановлюються адміністративно-господарські санкції виключно законами, а не підзаконними актами чи договором, якими відзначаються види цих, порядок та підстави їх застосування [17, с. 152].

Із суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень у сфері використання природних ресурсів допускається застосування заходів адміністративної відповідальності як за наявності вини (в більшості випадків), так і без вини суб'єктів правопорушень. Відповідальність без вини настає у випадку заподіяння екологічної шкоди внаслідок функціонування джерела підвищеної небезпеки. Під об'єктом підвищеної небезпеки – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру (ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки») [18].

Необхідно наголосити, що об'єктом посягання адміністративних правопорушень у сфері використання природних ресурсів є не лише безпосередньо окремі природні ресурси чи природно-ресурсні комплекси, а порушення порядку управління у сфері їх використання. У такому аспекті постає питання доцільності впровадження комплексного підходу до визначення підстав адміністративної відповідальності у сфері використання природних ресурсів. Зокрема, у випадку вчинення порушення правил охорони надр, передбаченого ст. 57 КУпАП, шкода може бути заподіяна і водним, земельним, лісовим ресурсам. Комплексність підходу

до розуміння адміністративної відповідальності у сфері використання природних ресурсів відповідає вимозі реалізації концепції сталого розвитку. Вперше концепція сталого розвитку (СР) (sustainable development) була декларована у 1987 р. у звіті Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, підготовленому для ООН. Факт переходу до концепції сталого розвитку остаточно було зафіксовано у Ріо-де-Жанейро, де у 1992 р. 176 країн світу підписали Конвенцію про охорону біологічного різноманіття [19].

Конвенцією про охорону біологічного різноманіття проголошено необхідність із боку держав-підписантів сприяння збереженню якості водяних ресурсів і забезпеченість ними; захист морів і прибережних територій; застосуванню комплексного підходу до планування і раціонального використання земельних ресурсів; раціональному управлінню вразливими екосистемами, боротьбі з опустелюванням і посухами; сприянню веденню сталого сільськогосподарства і розвитку сільських районів; боротьбі за збереження лісів; збереженню біологічної розмаїтості; екологічно безпечному використанню біотехнологій; захисту атмосфери; екологічно безпечному управлінню твердими відходами і стічними водами; екологічно безпечному управлінню токсичними хімікатами; екологічно безпечному управлінню небезпечними відходами; екологічно безпечному управлінню радіоактивними відходами [19].

Висновки. Таким чином, адміністративна відповідальність у сфері використання природних ресурсів визначається як засіб публічного управління, який полягає у застосуванні до особи, винної в порушенні вимог природоресурсного законодавства, адміністративних санкцій (до фізичних осіб та посадових осіб), який реалізується в межах спеціально визначеної процедури відповідними органами державної влади з метою забезпечення виконання завдання збереження та відновлення природо-ресурсної бази держави.

При цьому під час вирішення питання застосування до посадових осіб суб'єктів господарювання, винних у порушенні вимог режиму використання природних ресурсів під час здійснення господарської діяльності, заходів адміністративної відповідальності повинно бути водночас вирішено питання застосування адміністративно-господарських санкцій (вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; припинення експортно-імпортних операцій; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання).

Список використаних джерел :

1. Колпаков В.К. Адміністративне право України / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х томах: Том. 1. Загальна частина / ред. колегія : В.Б. Авер'янов (голова). – К. : «Юридична думка», 2004. – 584 с.
3. Беленчук І.А. Адміністративне право України : навч. посіб. / І.А. Беленчук. – К. : А.С.К., 2004. – 176 с.
4. Старилів Ю.Н. Курс общего административного права: в 3 т. / Ю.Н. Старилів. – М. : Норма, 2002. – Т. 1: История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. – 728 с.
5. Гончарук С.Т. Основи адміністративного права: навчальний посібник / С.Т. Гончарук. – К. : ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2004. – 200 с.
6. Лазоренко Д.В. Адміністративно-правова регулювання використання природних ресурсів : дис. к. ю. н. : 12.00.07 / Д.В. Лазоренко. – К., 2014. – 233 с.
7. Лазор О. Я. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : дис. д. наук з держ. упр. 25.00.02 / О. Я. Лазор. – К., 2004. – 479 с.
8. Андрейцев В.І. Екологічне право: курс лекцій / В.І. Андрейцев. – К. : Вен турі, 1996. – 208 с.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-Х // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

10. Шемшученко Ю.С., Погорілко В.Ф. Адміністративно-правова охорона природи Української РСР / Ю.С. Шемшученко. – К. : Наукова думка, 1973. – 128 с.
11. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 липня 1995 р. № 484 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/484-95-п>.
12. Про затвердження Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26 жовтня 1995 р. № 116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0478-95>.
13. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 56. – Ст. 1868.
14. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення : автореф. дис. к.ю.н. 12.00.07 / І.А. Куян. – К., 2001. – 20 с.
15. Екологічне право України / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
16. Костицький В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення / В. Костицький // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права / КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – Число 5. – Правова відповідальність. – С. 312.
17. Віхрова І.О. Адміністративно-господарські санкції як заходи господарсько-правової відповідальності / І.О. Віхрова // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 2. – С. 151.
18. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 № 2245-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 15. – Ст. 73.
19. Конвенція про охорону біологічного різноманіття : міжнародний документ від 05 червня 1992 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 22. – Ст. 932.

